תַּנְיָא בברייתא, הַמּוּדָּר הֲנָאָה מֵחֲבֵירוֹ, אם נדר כן בפני חבירו, אֵין מַתִּירִין לוֹ את נדרו אֶלָּא בְּפָנָיו – בפני חבירו, כדי שלא יחשוד בו שעובר על נדרו בלא התרה, שהרי הוא יודע שנדר ורואה שנהנה ממנו.

מבררת הגמרא, מָנָא הֲנֵי מִילֵּי – מנין לנו דבר זה, שאין מתירין אלא בפניו. אָמַר רַב נַחְמָן, דִּכְתִיב (שמות ד יט) 'וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְיָן לֵךְ שֻׁב מִצְרַיִם כִּי מֵתוּ כָּל הָאֲנָשִׁים הַמְבַקְשִׁים אֶת נַפְשֶׁךָ', ולאיזה צורך הזכיר הכתוב שדברי ה' למשה רבינו היו 'במדין', אלא יש לדרוש שזה חלק מדברי ה' אל משה, וכך אָמַר לוֹ למשה, בְּמִדְיָן נָדַרְתָּ – בפני יתרו חותנך נדרת, לכך עכשיו שאתה בא להתיר נדרך לֵךְ וְהַתֵּר נִדְרְךָ בְּמִדְיָן – בפני חותנך. ומנין שנדר שלא ישוב למצרים, דִּכְתִיב (שמות ב כא) 'וַיּוֹאֶל מֹשֶׁה לָשֶׁבֶת אֶת הָאִישׁ [עם יתרו] וַיִּתֵּן אֶת צִפֹּרָה בִּתּוֹ לְמֹשֶׁה', ודורשים את תיבת 'ויואל' מלשון 'אָלָה', וְאֵין אָלָה אֶלָּא שְׁבוּעָה, דִּכְתִיב בענין נבואת יחזקאל על נבוכדנצר (יחזקאל יז יג) 'וַיִּקַּח [נבוכדנצר את צדקיהו שהיה] מִזֶּרַע הַמְּלוּכָה, [וישימהו למלך על יהודה וירושלים תחת יהויכין], וַיִּכְרֹת אִתּוֹ בְּרִית וַיַּבֵּא אֹתוֹ בְּאָלָה', ו'אלה' הכתוב שם ודאי פירושו 'שבועה', שהשביעו שלא ימרוד בו, כמו שכתוב (דברי הימים ב' לו יג) 'וְגַם בַּמֶּלֶךְ נְבוּכַד נֶצַּר מָרַד [צדקיהו], אֲשֶׁר הִשְׁבִּיעוֹ [נבוכדנצר לצדקיהו] בֵּאלֹהִים (חַיִּים)', וכשם שלגבי צדקיהו 'אלה' הוא לשון שבועה, כמו כן נפרש 'ויואל משה' מלשון שבועה, שנשבע לו שישב עמו במדין, והצריכו ה' להתיר בפניו כיון שהשבועה היתה בפניו.

מביאה הגמרא את השתלשלות השבועה של צדקיהו:

שואלת הגמרא, מַאי מַדְרוּתֵיהּ – מה היתה השבועה שבגללה נחשב שצדקיהו מרד בנבוכדנצר. משיבה הגמרא, אַשְׁבְּעֵיהּ – מצא צִדְקִיָּה לִנְבוּכַד נֶצַּר דַּהֲוָה קָאֵכִיל אַרְנְבָא – שהיה אוכל ארנבת בעודנה חַיָּה, שזו מידת אכזריות מופלגת. ולא רצה נבוכדנצר שיתגלה קלונו ברבים, ולכן אָמַר לֵיהּ לצדקיהו אִישְׁתַּבַּע לִי דְּלָא מְגַלֵּית עֲלָוַי – תשבע לי שלא תגלה לברירות את המעשה שראית, וְלָא תֵּיפּוֹק מִילְּתָא ולא תוציא מפיך דבר היכול להביא בעקיפין שידעו בני אדם שאתה יודע עלי מעשים מגונים, אִישְׁתַּבַּע – נשבע לו צדקיהו שלא יגלה, לְסוֹף – בסופו של דבר, חפץ צדקיהו לגלות לבריות את מעשיו המגונים של נבוכדנצר כדי שיבזוהו וימרדו במלכותו, רק שמחמת השבועה נמנע, ומשום כך הֲוָה קָא מְצַטַּעַר צִדְקִיָּהוּ בְּגוּפֵיהּ – גבר עליו צער נפשו מאד, עד שמתוך כך מיעט במלאכת שמים, אִיתְּשִׁיל אַשְׁבּוּעֵיהּ – נשאל צדקיהו על שבועתו אצל הסנהדרין והתירו לו את שבועתו, וְאָמַר – וסיפר צדקיהו לבריות על מעשיו של נבכודנצר. שְׁמַע נְבוּכַד נֶצַּר דְּקָא מְבַזֵּין לֵיהּ – שבני אדם ששמעו ממעשיו המגונים מבזים אותו, שַׁלַּח וְאַיְיתֵי – והביא לפניו את הַסַּנְהֶדְרִין וְצִדְקִיָּהוּ, אָמַר לְהוֹן לסנהדרין, חֲיָיתוּן מַאי קָא עָבִיד – הראיתם מה עשה לי צִדְקִיָּהוּ, שגילה לבריות את מעשי, לָאו הָכִי אִישְׁתַּבַּע בִּשְׁמָא דְּשְׁמַיָּא דְּלָא מְגַלֵּינָא – האם לא כך היה שנשבע לי בשם שמים שלא יגלה את המעשה, ואם כן איך עבר על שבועתו, אָמַר לֵיהּ צדקיהו לנבוכדנצר, אִיתַּשְׁלִי אַשְׁבּוּעֵיהּ – נשאלתי על השבועה והתירוה לי, ולכן יכולתי לגלות את מעשיך, [אָמַר לְהוֹן נבוכדנצר לסנהדרין מְתַשְׁלֵין אַשְׁבּוּעֵיהּ – האם אפשר להישאל על שבועה], אָמְרֵי לֵיהּ הסנהדרין אִין – כן, אָמַר לְהוּ נבוכדנצר האם ההיתר צריך להיות דווקא בְּפָנָיו של המדיר אוֹ אֲפִילּוּ שֶׁלֹּא בְּפָנָיו, אָמְרֵי לֵיהּ בְּפָנָיו – אינם יכולים להתירו אלא בפניו, אָמַר לְהוֹן אם כן שצריך להתיר דוקא בפניו, וַאֲתוּן מַאי עֲבָדִיתוּן – ואתם מה זה המעשה שעשיתם שנהגתם שלא כהלכה והתרתם לצדקיהו שלא בפני. ואם מפני שהוא מלך חששתם מפניו, מַאי טַעְמָא לֹא אַמְרִיתוּן מדוע לא אמרתם לְצִדְקִיָּהוּ הלכה זו שאין התרת שבועה אלא בפני המדיר. כיון שלא היה להם מה להשיב, מִיָּד ציוה נבוכדנצר 'יֵשְׁבוּ לָאָרֶץ יִדְמוּ זִקְנֵי בַת צִיּוֹן' (איכה ב י), אָמַר רַבִּי יִצְחָק שֶׁשָּׁמְטוּ פָּרִים מַתַּחְתֵּיהֶם של הסנהדרין וישבו על הארץ.

משנה

רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, יֵשׁ דְּבָרִים שֶׁהֵן נראים כְּנוֹלָד ששנינו לעיל (סד.) ששיטת רבנן שאין פותחים בהם, וּבאמת אֵינָן כְּנוֹלָד, ופותחים בהם גם לדעת רבנן, וְאֵין חֲכָמִים מוֹדִים לוֹ לרבי מאיר בכך, ואוסרים לפתוח בדברים אלו, בֵּיצַד – איזה דבר נראה כנולד ואינו כנולד, אָמַר קוֹנָם שֶׁאֲנִי נוֹשֵׂא אֶת פְּלוֹנִית לאשה, מפני שֶׁאָבְיָהּ רַע במעשיו, ואחר כך אָמְרוּ לוֹ לנודר, שאבי אותה אשה מֵת אוֹ שֶׁעָשָׂה תְּשׁוּבָה, או כגון שאמר הנודר קוֹנָם לְבֵית זֶה שֶׁאֲנִי נִכְנָם מפני שֶׁהַכֶּלֶב רַע בְּתוֹכוֹ אוֹ שֶׁהִנָּחַשׁ בְּתוֹכוֹ, ואחר כך אָמְרוּ לוֹ מֵת הַכֶּלֶב אוֹ שֶׁנֶּהֱרַג הַנָּחָשׁ, כגון נדרים אלו חֲרֵי הֵן נראים כְּנוֹלָד, וְאֵינוֹ כְּנוֹלָד לדינא, ופותחים בהם לאדם לדעת רבי מאיר, וְאֵין חֲכָמִים מוֹדִים לוֹ.

גמרא

שנינו במשנה קוֹנָם שֶׁאֲנִי (נִכְנָם לְבֵית זֶה שֶׁהַכֶּלֶב) וְכוּ' נושא את פלונית לאשה, מפני שאביה רע, אמרו לו אבי אותה אשה מת או שעשה תשובה, הרי הם כנולד ואינם כנולד ופותחים בהם לדעת רבי מאיר. מקשה הגמרא, מֵת אבי האשה נוֹלָד הוּא, ומדוע סבר רבי מאיר שכגון זה אינו נולד ומותר לפתוח בו.

ונחלקו האמוראים בישוב קושיא זו:

אָמַר רַב הוּנָא, כיון שהנודר לא נדר מן האשה בסתמא, אלא פירש סיבה לנדרו משום שאביה רע, לכך נַעֲשָׂה זה כְּתוֹלֶה נִדְרוֹ בְּדָבָר – כנודר על תנאי, שכאילו פירש ואמר קונם עלי אשה פלונית שאיני נושאה כל זמן שאביה רע, לכן אם מת או עשה תשובה הותר הנדר מאיליו.

וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר שאין זה כנולד, כיון שמה שאנו שנינו 'אמרו לו מת או שעשה תשובה', כְּבָר מֵת וּכְבָר עָשָׂה תְּשׁוּבָה קודם עשיית הנדר קָאָמְרֵי לֵיהּ [־זה אשר נאמר לו], וממילא היה זה נדר בטעות, ואינו צריך התרה כמו בנדרי טעות שהנדר מותר מאליו.

רבי אבא מקשה על שיטת רבי יוחנן המפרש את משנתינו שכבר מת האב בשעת הנדר וממילא הנדר היה בטעות:

אגרות קודש

ב"ה, ט"ז מנ"א, תשי"ט

ברוקלין.

שלום וברכה!

מאשרים קבלת מכתבו מי"ב מנ"א.

ובעת רצון יזכירוהו עוד הפעם וכן אותן שכותב אודותם, על הציון הק' של כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע מתאים לתוכן כתבו.

המשך בעמוד הבא

מָתִיב – מקשה רַבִּי אַבָּא, שהרי שנינו במשנה לקמן (סו.) אמר קוֹנָם שֶׁאֵינִי נוֹשֶׂה לְפָלוֹנִית לפי שהיא כְּעוּרָה [־מכוערת], וַהֲרֵי – ונמצא שֶׁהִיא נָאָה, או שאמר קונם שאיני נושא לפלונית לפי שהיא שְׁחוֹרָה, וַהֲרֵי הִיא לְבָנָה, או שאמר קונם שאיני נושא לפלונית קְצָרָה, וַהֲרֵי הִיא אֲרוּכָּה, בכל שלשה אופנים אלו הנודר מוּתָּר בָּהּ, ומבארת שם המשנה הטעם שמותר בה, לֹא משום שאמר שנודר מִפְּנֵי שֶׁכְּעוּרָה היא, ועכשיו הואיל וְנַעֲשֵׂית נָאָה ולא נדר מן הנאה, לכך הוא מותר בה. וכן לא משום שאמר מפני שהיא שְׁחוֹרָה והואיל וְנַעֲשֵׂית לְבָנָה הוא מותר בה, או שנדר בגלל שהיא קְצָרָה והואיל וְנַעֲשֵׂית עכשיו אֲרוּכָּה מותר בה, אֶלָּא שֶׁהַנֵּדֶר טָעוּת – שבטעות נדר, שבשעת הנדר לא ידע שהיא נאה, או לבנה, או ארוכה, ומשום כך נדר, ונדרי טעות אינם צריכים התרה. ומקשה רבי אבא, בְּשֶׁלָּמָּא לְרַב הוּנָא דְּאָמַר שהטעם של משנתינו להתיר בדברים הנראים כנולד ואינם נולד, הוא משום שנַעֲשָׂה כְּתוֹלֶה נָדְרוּ בְּדָבָר, מובן היטב מדוע לקמן מביאה המשנה גם את ענין כעורה והרי היא נאה, שבמשנתינו תָּנָא – שנה מקרה שטעם ההיתר בו משום תּוֹלֶה נָדְרוּ בַּדָּבָר, ולכן גם אם מת האב או עשה תשובה לאחר הנדר מותר. וְתָנָא – ושנה במשנה לקמן מקרה של כעורה והרי היא נאה, ששם טעם ההיתר הוא משום נֵדֶר טָעוּת, ולכן דוקא אם היתה נאה בשעת הנדר מותר. אֶלָּא לְרַבִּי יוֹחָנָן דְּאָמַר שהטעם במשנתינו להתיר בדברים הנראים כנולד הוא משום שבשעת הנדר כְּבָר מֵת וּכְבָר עָשָׂה תְּשׁוּבָה, והתברר שהיה נדר בטעות, לָמָּה לִי לְמִתְנֵי תְּרֵי זִימְנֵי – לשם מה צריך התנא לשנות שני פעמים ענין נֵדֶר טָעוּת. מסיקה הגמרא, קַשְׁיָא – שאכן שיטת רבי יוחנן מוקשת מהמשנה לקמן.

משנה

וְעוֹד קולא נוספת אָמַר רַבִּי מֵאִיר, פּוֹתְחִין – החכם או הבית דין יכולים לפתוח לוֹ לנודר פתח לנדרו גם מִן הַכְּתוּב – מפסוקים שֶׁבַּתּוֹרָה. וְאוֹמְרִין לוֹ אִילּוּ הָיִיתָ יוֹדֵעַ שֶׁאַתָּה עוֹבֵר בעשיית הנדר עַל הלאו של 'לֹא תַקֹּם' וְעַל הלאו של 'לֹא תִטֹּר' – כגון שסירב שכינו להשאיל לו איזה כלי ומחמת כן נטר לו איבה בליבו, ומתוך רצון לנקמה נדר שמכאן ואילך לא ישאיל כליו לשכן זה. 'וְכֵן אתה עובר עַל הלאו של 'לֹא תִשָּׂנָא אֶת אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ' אם נדרת שלא לשאול בשלום חברך. וכן אומרים לו הוי יודע שעל ידי נדרך אתה מבטל מצות עשה של 'וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ' – שהשונא את חבירו מבטל מצוה זו. וכן על ידי נדרך יכול אתה לבוא לידי ביטול מצות עשה של 'וְחֵי אָחִיךָ עִמָּךְ', (שהוא עני) [שֶׁמָּא יַעֲנִי] – יֵעָשֶׂה המודר עני וְאֵין אַתָּה יָכוֹל לְפַרְנְסוֹ, כיון שהדרתו מנכסיך. אם כשפתחו לו נדרו באופנים אלו אָמַר, אִילּוּ הָיִיתִי יוֹדֵעַ שֶׁהוּא כֵּן לֹא הָיִיתִי נוֹדֵר, חֲרֵי זֶה מוּתָּר – לאחר שיתיר לו החכם או הבית דין את נדרו.

גמרא

מדברי המשנה שפותחים משום המצוה של 'וְחֵי אָחִיךָ עִמָּךְ', מחשש שֶׁיֵּעָשֶׂה המודר עני ומחמת הנדר אי אתה יכול לפרנסו, נראה שעל הנודר מוטל החיוב לפרנס עני זה: שואלת הגמרא, אָמַר לֵיהּ רַב הוּנָא בַּר רַב קְטִינָא (לרבנן) [לְרַבָּה] והקשה לו, איך פותחים עם המצוה של 'וְחֵי אָחִיךָ עִמָּךְ', שהרי ודאי לא בשביל כך יתחרט הנודר מנדרו, נֵימָא – יאמר הנודר לחכם, כָּל דְּמַעֲנֵי לָאו עֲלַי נָפֵיל – לא כל מי שנעשה עני מוטל עלי לבדי לפרנסו, אלא יְמִנּוּ הבית דין גבאים לפרנסו, וּמַאי דְּמָטֵי לִי לְפַרְנְסוֹ בַּהֲדֵי כּוּלֵּי עָלְמָא מְפַרְנְסָנָא לֵיהּ – ואיזה חיוב שיגיע לחלקי לפרנסו עם הציבור, אתן לקופה שביד גבאי הצדקה והם יפרנסוהו. וכיון שלא עליו לבדו מוטל לפרנסו, נמצא שעם קיום הנדר לא מתבטל ממצות 'וחי אחיך עמך', ואם כן איך אפשר לפתוח במצוה זו.

מתרצת הגמרא, אָמַר לֵיהּ – רבה לרב הונא, אֲנִי אוֹמַר כָּל הַנּוֹפֵל – אין החיוב מוטל מיד על גַּבָּאֵי הצדקה לפרנסו עד שיעיינו בדבר, ועד שהם יפרנסוהו הולך העני בצינעה לשאול על פתחי קרוביו כדי מחסורו, נמצא שאם היה המודר אחד מקרובי המדיר ונעשה עני ומחמת נדרו לא יכול לפרנסו, הרי שהנדר גורם לו לבטל את המצוה של 'וְחֵי אָחִיךָ עִמָּךְ', לפיכך אפשר לפתוח לו גם משום מצוה זו.

משנה

פּוֹתְחִין החכם או בית דין פתח לָאָדָם שנדר לגרש את אשתו, בִּכְתוּבַּת אִשָּׁתוֹ – בפירעון כתובתה, שאומרים לו אם היית יודע שתצטרך לפרוע כתובתה כלום היית נודר, ואם עונה לאו, מתירים לו את נדרו. וּמַעֲשֶׂה בְּאֶחָד שֶׁנָּדַר מֵאִשְׁתּוֹ חֲנָאָה ומתוך כך הוצרך לגרשה, וְהָיְתָה כְּתוּבָּתָהּ אַרְבַּע מֵאוֹת דִּינָרִים – שבעת שקידשה התחייב עוד מאתים דינרים בנוסף למאתים שהיה מחויב מצד הדין, וּבָא לִפְנֵי רַבִּי עֲקִיבָא, וְחִייְבוֹ לגרשה וגם לִיתֵּן לָהּ כל דמי כְּתוּבָּתָהּ. אָמַר לוֹ הבעל, רַבִּי, שְׁמוֹנָה מֵאוֹת דִּינָרִין הִנִּיחַ – השאיר לנו אַבָּא בירושה, נָטַל אָחִי אַרְבַּע מֵאוֹת וַאֲנִי אַרְבַּע מֵאוֹת, לֹא דַּיָּהּ שֶׁתִּטּוֹל הִיא מָאתַיִם וַאֲנִי מָאתַיִם, אָמַר לֵיהּ רַבִּי עֲקִיבָא לא רק שאתה מחוייב לתת לה את כל דמי כתובתה מדינרי הירושה, אלא אֲפִילּוּ אם לא השאיר לך אביך שום ירושה, וכדי לפרוע את הכתובה אַתָּה זקוק להיות מוֹכֵר שָׂעָר רֹאשֶׁךָ, צריך אתה לעשות כן, וְאַתָּה נוֹתֵן לָהּ כל דמי כְּתוּבָּתָהּ, אָמַר לוֹ הבעל אִילּוּ הָיִיתִי יוֹדֵעַ שֶׁהוּא כֵּן, לֹא הָיִיתִי נוֹדֵר, וְהִתִּירָהּ – פתח בזה רַבִּי עֲקִיבָא את הנדר והתיר את האשה לבעלה, וכמו ששנינו שפותחים לאדם בכתובת אשתו.

גמרא

הגמרא סברה לדייק מדברי רבי עקיבא דין השנוי במחלוקת תנאים:

מדייקת הגמרא, [שְׁמַע מִינָּהּ] מדברי רבי עקיבא לבעל שחייב לפרוע את הכתובה מדינרי הירושה, וכסף הוא דבר של מטלטלים, מוכח שמְּמַטְלְטֵלֵי (מי) – נכסים מטלטלים של הבעל גם מִשְׁתַּעְבְּדִי לִכְתוּבָּה ולא רק קרקעותיו, ונחלקו בדין זה רבי מאיר ורבנן בכתובות (פא:). ואם כן מוכח מדברי רבי עקיבא כדעת הסובר שהמטלטלים משתעבדים.

אביי דוחה שאין להביא מכאן ראיה שמשתעבדים:

אָמַר אַבָּיֵי, במשנה מדובר שירשו קַרְקַע שָׁוֶה שְׁמוֹנָה מֵאוֹת דִּינָר, ומהחלק של הבעל בקרקע הזו אמר רבי עקיבא שיפרע לאשה את כתובתה.

הגמרא סברה לדייק דין זה מהמשך המשנה:

וְהָתְנַן – והרי שנינו במשנה שרבי עקיבא אמר לבעל 'אפילו אתה מוכר שער ראשך אתה נותן לה את כתובתה', והבינה הגמרא דהיינו שאפילו אם אין לו ממה לשלם את הכתובה אלא אם ימכור את שער ראשו, ימכור את שְׂעַר רֹאשׁוֹ ויפרע את כתובתה, מדייקת הגמרא, וּשְׂעַר רֹאשׁוֹ מְמַטְלְטְלֵי הוּא, ואתה אומר שעליו לפרוע מדמי השערות את הכתובה, אם כן מוכח שמטלטלים משתעבדים לכתובת אשה.

דוחה הגמרא, הָכִי קָאָמַר – כך אמר לו רבי עקיבא, אֲפִילּוּ אם תישאר חסר כל לאחר שהיא תגבה מקרקעות הירושה את כתובתה, ואפשרותך להתפרנס תהיה רק אם אַתָּה מוֹכֵר שְׂעַר רֹאשֶׁךָ, ובכסף זה אתה קונה מזון וְאוֹכֵל, עליך לפרוע מן הקרקע את הכתובה מבלי לשייר לעצמך מאומה.

הגמרא סברה לדייק מדברי רבי עקיבא דין נוסף:

נאמר בפרשת בחקתי (ויקרא כז ב) 'אִישׁ כִּי יַפְלִא נֶדֶר בְּעֶרְכְּךָ נְפָשֹׁת לַה'' וגו'. כלומר מי שנדר 'בסתם' שאמר 'ערכי עלי' או 'ערך פלוני עלי', צריך ליתן לבדק הבית סך בכסף כפי המבואר שם בהמשך הפרשה. ואם אין לו לשלם ממשכנים אותו, דהיינו

המשך בעמוד לב

שמוכרים כל השייך לו מן הקרקעות והמטלטלים ואפילו כסות וכלי תשמיש, אבל משאירים בידו מזון לשלושים יום וכסות לשנים עשר חודש ומיטה ומצע הראויים לו ואת תפיליו, ודבר זה נקרא בלשון חז"ל סידור.

ונחלקו בגמרא (ב"מ קיד.) האם מסדרים גם לשאר בעלי חובות כדרך שמסדרים לנודרים בערכין. ומדייקת הגמרא, מדברי רבי עקיבא במשנתינו שאמר לבעל אפילו אתה מוכר שער ראשך בכדי לאבול, אתה נותן לה כתובתה מקרקעותיך, **שָׁמְעָתְ מִינָּהּ אֵין מְסַדְּרִין לְבַעַל חוֹב**, שאם לא כן היו משאירים לבעל מעט מן הקרקע בכדי מזון שלושים יום, וכסות וכיוצא בזה, וכל שכן שלא מצריכים אותו למכור שערו בשביל מזון. דוחה הגמרא, **אָמַר רַב נַחְמָן בְּרַבִּי יִצְחָק**, לעולם יתכן שמשנתינו סוברת שמסדרין לבעל חוב, ואכן משאירים לו מעט קרקע בכדי פרנסתו, ומה שאמר לו רבי עקיבא אפילו אתה מוכר שער ראשך, רצה בכך